

Christopher Hansteens barndomshjem og skolegang i Christiania.

Familien Hansteen

Hvordan kan barndom, oppvekst og skoleliv i det gamle Christiania, fra tidlig 1800-tall eller enda før, ha artet seg? Det er det ikke lett å få god rede på. Men når det gjelder Christopher Hansteen (1784-1873) og hans familie, er kildene gledelig rike og detaljerte. I det følgende skal Christophers barneår belyses med hjelp av privatbrev og erindringer. De fleste opplysningene kommer fra hans storesøster Conradine - senere gift Dunker (1780-1866). Mange beretninger har vi også fra Christopher selv. Materialet illustrerer ikke bare en konkret familiehistorie, men viser familienettverket og slektssammenhengen som en førende struktur i bysamfunnet. Samtidig presenteres vi for et spekter av tidens oppfatninger om barn og barndom i byborgerskapet. Dessuten er erindringer og brevbyttene levende, fasettert og velskreven lesning. De morer, rører og underholder også i dag. Søster og bror hadde mange felles karaktertrekk, ikke minst stor arbeidsevne og livsappetitt. De ble, som mange i slekten, uvanlig gamle - hun 86 - han 89 år - men var fortsatt aktive mennesker.

Christopher Hansteen var et søndagsbarn. Det moret det ham å oppdage i voksen alder. Om slike barn het det at de nok hadde fått rike evner og sorgfritt sinn, ja, at de var de reneste lykkebarn. At han var uvanlig gaverik, er utvilsomt sant. Hvis vi setter vitenskapelig berømmelse og verdensry lik lykke, kan det ha sin riktighet. Familiær lykke ble ham også til del i flere faser. Men gutten ble tidlig farløs under trange kår, og den voksne mannen ble så overdyngnet med arbeidsoppgaver, at noen søndagsro eller idyll meget sjelden kan ha preget hans liv. Et omen fra barndommen kan likevel stå som et skjebnetegn: Han vokste opp med bildet av stjernetyderen Tycho Brahe på veggen, og astronomien ble hans arbeidsfelt på universitetet og Observatoriet.

Christopher ble født den 26. september 1784. Han kom til verden i Øvre Slottsgate (nr.7) som lå i Kvadraturen, i nærheten av Akershus festning. Gutten var det tredje barnet i rekken hos ekteparet Hansteen. Faren, Johannes Mathias Hansteen (1744-1792), var dansk prestesønn fra Thystrup på Sjælland; moren, Anne Cathrine født Treschow (1754-1829), en tollembetsmannsdatter fra Fredrikshald (Halden). Hun var kusine til filosofen, professoren og politikeren Niels Treschow (1751-1833). Johannes Mathias og Anne Cathrine (Thrine) inngikk ikke noe arrangert ekteskap, men et forhold bygget på kjærlighet. Johannes Mathias hadde 12 søstre, to av dem ble gift i Norge. Han giftet seg med sin Thrine i 1779 på Fredrikshald, der han først var i tolletaten hos sin svigerfar. Så fikk Johannes Mathias Hansteen stilling som bytollkasserer i Christiania og kjøpte den store, toetasjers gården i Øvre Slottsgate i 1783. Han lot huset ombygge og dekorere "meget smukt", sier Conradine. Alle hadde rost farens gode smak ved innredningen, forteller hun. Anne Cathrine bestyrte en svær husholdning, satte fem barn til verden og underviste dem selv i lesning de første årene.

Hansteens hadde først bodd tre år i Nedre Slottsgate da de kom til Christiania. Her ble eldstebarnet, Conradine, født. Hun skulle siden bli kjent som Norges første betydelige memoarforfatter med boken "Gamle Dage", utgitt i 1871. Den ble skrevet i brev form nettopp til broren Christopher. Nedtegnelsene skjedde midt på 1850-tallet. Boken ble til et stort kultur- og tidsbilde, men var planlagt som søsterens kjærlige gave til broren, blant annet for å påminne ham om barndomshjemmet. Disse to, Christopher og Conradine, kom til å bli penneførende representanter for en talentfull, leseglad og vital byborgerslekt. De var barn av en dansk-norsk felleskultur merket av europeisk dannelse, kunst- og språkinteresse.

Fire Hansteen-sønner ble født i farens gård: Henrik Albert - Christopher - Peter Nicolai - og Johannes. Henrik Albert døde 12 år gammel, Christopher ble professor og naturviter, Peter Nicolai ble høyesterettsadvokat og Johannes prest. Conradine ble 15 år gammel rikt gift med en eldre husvenn og militær. Skjønt farens død i 1792 hadde etterlatt moren med svær gjeld, kom barna seg opp og frem, og sønnene fikk høyere utdanning.

Frem til farens sykdom, et halvårs tid før han døde, levde Hansteens et vennerikt, forholdsvis velstående liv. De hentet viktige impulser fra lesning, teaterbesøk og selskapsliv. Tollkassereren skrev gjerne lette vers i Johan Herman Wessels stil, og vittige rimbrev til sine venner. Den store familien var spredd både i Norge og Danmark, og det fantes mye samkvem mellom medlemmene. Det ser ut til at forholdet mellom foreldre og barn var nært og godt i gården i Øvre Slottsgate. Likeledes var relasjonen tjenerskap - herskap båret av tillit og forståelse. Tjenerne i slekten ble ikke behandlet stort annerledes enn familiens barn, heter det i Conradines bok.

Storfamilien besto av tre generasjoner foruten losjerende og tre faste tjenestepiker. Begge bestemødrene og en grandtante bodde flere år hos dem. Flere gutter fra latinskolen var leieboere hos Hansteens, andre hadde de bare i kosten. Ofte kunne 15-20 personer leve under samme tak. Hansteens tollbetjenter kom hver søndag inn i gården for å få sine instruksjoner for neste uke. Barna hadde tilgang på et mangfoldig scenarium: byborgere og tjenestefolk, høkere og handelspatrisiere, utlendinger og originaler. Hansteens var kjent for å være kvikke og slagferdige. Omgivelsene med kostelige typer i små og store, unge og gamle utgaver, må ha gitt barna fargerike inntrykk som ikke kan ha stått tilbake for det utvalget Ludvig Holberg møtte i Bergen hundre år før!

Conradine Dunker har samlet mange minner om bror Christopher i sine erindringer. Han har på sin side fortalt mye om oppveksten i svarbrev til henne, som en utfyllende og begeistret takk for alt hun hadde oppskrevet. Siden hans brev ikke er trykt, har disse nærmest vært ukjente. Da Christopher Hansteen senere skrev et levnetsløp i sine "Reiseerindringer" fra 1859, tok han imidlertid med en del barndomsminner i mer komprimert form.

Dermed foreligger det fengslende og bredt anlagte barndomsberetninger fra begge disse to søsken. Til sammen gir de ettertiden et viktig bilde av det å være barn, gutt og pike, i en grotid for et kulturbærende samfunnsjukt. Familien gjennomlevde oppturer og nedturer, og søsknene skildrer både solsiden og mørketiden av tilværelsen. Erindringer er likevel subjektive tekster, med ubevisste forskyvninger og bevisste skjønmmalerier eller skrekkeksempler. Erindringsarbeid fremlegger ikke entydige sannheter. De som skal tolke, trenger forskjellig, supplerende korrektiv. Men maken til sjarmen og det personlig grepet om fremstillingen som Conradine og Christopher etterlater oss, skal man lete lenge etter. Og sannhetsgehalten i deres konkrete historier om gård og grunn, innbo og skikker, har vi grunn til å feste lit til.

På Christophers første levedag ga moren ham to store kavringer å spise. Fru Hansteen hadde selv fortalt ham at de brukte det som middel for å få den nyfødte fra å skrike! Men sønnen tok som voksen sterk avstand fra slike midler, og funderte på om dette var noe av årsaken til at han var blitt "saa dorsk og phlegmatisk". Christopher skal ha vært en stille, fredsommelig liten fyr. Gutten var til dels plaget av en art sovesyke; kanskje ville man i dag kalt det narkolepsi.

Denne sykdommen opptrer ofte i ungdommen eller tidlig voksen alder med søvnanfall på dagtid. Skremmende, marerittaktige drømmer kan følge innsovning eller oppvåkning. Konsentrasjonsvansker og depresjon kan forekomme. Sykdommen varer livet ut, synes å være arvelig og følger flere familier. - Conradine skriver ..."sjelden vilde du lege med andre Børn, og ofte faldt Du i Søvn midt paa Dagen..." Familien omtalte tilstanden blant annet som "Apathie" og kalte ham dorsk. Men både søster og bror husket stadige, voldsomme mareritt som hjemsoekte ham, også på dagtid, så han våknet vettskremt. Det dorske kan bare ha vært en del av adferden, for Christopher mintes vel hvilken "rædsom Angst" han ofte hadde følt.

Legen mente at han hadde for tykt blod, og trengte mosjon. Fru Hansteen fulgte legens råd og passet på at sønnen fikk mer kroppøvelser. Conradine syntes det hjalp godt. Christopher prøvde å være mer aktiv og hugget tappert is om vinteren ute i gården. Da roste moren ham og sa han var en hel "Arbeidskarl". Med hensyn til helseforhold, vet vi også at alle Hansteenbarna fikk meslinger, senere også skarlagensfeber - og at de ble koppevaksinerte. Vaksinen ble satt av en feltskjærer, også kalt regimentskirurg, Schmidt. Huden ble skrappt med en lansett på overarmen og koppematerien påført med en svamp, husket Conradine. Til sist ble det satt over et heftplaster. Ingen av Hansteen-barna gråt, mens Treschows barn hadde skreket fælt.

Hansteens konsulterte doktor Johan Christian Schminke (1734-1803), men de hadde flere ganger mistillit til hans råd og midler. Eldstesønnen Henrik Albert fikk etter familiens mening altfor tidlig lov av legen å stå opp etter at gutten hadde hatt skarlagensfeber; han ble syk på ny og døde. Fru Hansteen skal ha fått et brekkmiddel av denne legen. Etter det Conradine skriver, virket det så voldsomt at det fremkalte en abort. Også Christopher taler om en abort, trolig etter lillebror Johannes. Han beskriver en liten fingerlang skapning som ble lagt i en eske, satt på en manns likkiste og begravet sammen med denne.

Aldersforskjellen, og det at eldstebroren især var Conradines lekekamerat, bidro til at Conradine og Christopher ikke sto hverandre så nær i barndommen. Hun medgir at hun var lite opptatt av ham som småbarn. Siden, da eldstebroren var død, ble forholdet mer fortrolig. Conradine ville gjerne ha en bror å se opp til, helst en som var modig og tapper, Hun kaller selv sine pikeforventninger for overspente. Men da Christopher besto noen "mannomsprøver", fikk han økende omsorg og interesse fra storesøsteren. Han var dessuten den som i det ytre liknet mest på deres avdøde far. For henne, som forgudet faren og var hans favoritt, ble dette et nytt, sterkt bånd mellom søster og bror.

Kjønnsforskjeller berøres på en interessant, til dels utradisjonell måte når Christopher ser tilbake. Han nevner hvordan storesøsteren og Treschows datter Judithe alltid slo seg sammen og trakk seg bort fra "de leje Gutter", og at han hadde blitt sint og såret ved det "...thi det er haardt at vises Foragt". Han mener Conradine var langt bedre orientert om foreldrenes samliv, men hennes brev frister ham til å rekapitulere det han husker. Selvfølgelig betyr det mye at hun var hele fire år eldre. Men han sier også at hun "ifølge dit Kjønns tidligere udvikling" klart bedre kunne iaktta og nok også fikk morens betroelser om ting som "hun neppe vilde falde paa at aabne for Smaadrenge". Perspektivet her er aksens eldre-ynge, der storesøsteren har forrang, og dessuten Christophers innrømmelse og understrekning av pikenes tidligere modenhet. Her taler en mann med pedagogisk innsikt, med livserfaring og med bakgrunn som far til fire døtre!

Johannes Mathias Hansteen var dansk, og det var også alle de andre embetsmennene i tollens, meddeler Conradine. Hele Christiania var full av dansker, og barna var vel vant med språket. De tenkte ikke mye over forskjeller når noen snakket. Av den grunn virket det så overraskende når noen danske slektninger sa til dem at det var morsomt å høre barn snakke *norsk*.

Christopher Hansteen kunne nokså tydelig huske hvordan faren så ut. Tollkassereren var "en fyldig rundladen Mand af Middels Højde, og som havde megen Smag for Elegance." Han bar lysegrønn frakk, støvler med gyllen krage og en parykk som hver uke ble stelt og pudret av en dansk parykkmaker. Søsterens skildring av faren i selskapsklær, gir et utførligere portrett. Hansteen, rede til taffel med kronprinsen (Frederik VI) i 1788, må ha sett feiende flott ut. Han hadde hvit, brodert atlask vest, sorte fløyels knebukser med stålspenner, kniplings kalvekruss og mansjetter, hvite silkestrømper og sko med stenspenner, hatt under armen, hvite hansker og galanterikårde. Conradine kunne ikke fordra at faren gikk med parykk enda han hadde sitt eget, lysbrune vakre hår. Men moren belærte henne om at det var skikk og bruk, og slik hadde moten på morfarens tid også vært. Christopher mintes farens livlighet og godmodighet, og sier han "var en munter og spøgefuld Mand, men endeel letsindig, og beundrer af qvindelig Skjønhed." - Conradines beskrivelse av faren er mer detaljert. Han var blond, med blå øyne, frisk, hvit ansiktsfarge og et "venligt og jovialskt" uttrykk. Hender, ben og føtter var meget veldannet.

Gården i Øvre Slottsgate

Hva vet vi om familieliv og husholdning, hjemmeinnredning og skikk og bruk? Med bakgrunn i brevene fra søster og bror, kan vi temmelig godt rekonstruere værelsene i hjemmet og få innblikk i huslivets gang. Familieleiligheten lå i første etasje, med store rom og vakkert utstyr. Fra en svalgang inne i gården ledet en trapp opp i annen etasje. Der var bytollkassererens kontor med et karnapp. Herifra kunne han se med kikkert ned på hagene i Gamlebyen. Mange loftsrom ble disponert av gjester og losjerende.

På gateplan lå forstuen rett inn for gatedøren. Dernest hadde Hansteens fire store stuer etter hverandre: rødstuen, dagligstuen, spisestuen til hverdags - som var vendt mot gården, og grønnstuen. Rødstuen var den fornemste, og ble brukt ved store selskaper. Familiens perspektivkasse - en kasse med glass hvor man kunne se bilder i perspektivisk forstørrelse - sto i dette rommet. Det var tre fag vinduer til gaten, og rullegardiner. Herrelag med kortspill og punsj ble holdt der, og var det barnedåp, samlet familie og gjester seg i rødstuen. Det var også der at familiefaren tilbragte sin siste sykdomstid, lå på likskue og ble lagt i sin kiste. I grønnstuen sto et stort bokskap. Conradine fikk nøkkelen til bokskapet av faren og pløyde seg ivrig gjennom alt. Christopher husket særlig noen reisebeskrivelser, oversatt fra engelsk, i små quartbind, som barna fikk lov til å bla i. Han festet seg særlig ved bildene - kobberstikk av hvaler, fugler og annet fra naturhistorien. Dagligstuen, også kalt karnappstuen, hadde en sofa eller ottoman, som kunne slås opp så to kunne ligge der. Rommet hadde likeledes en pen himmelseng med blå gardiner. Fra dagligstuen kunne man se ned mot Ekeberg.

Både rødstuen og dagligstuen var kledd med papirtapeter. Dagligstuen var holdt i lys, småblomstret tapet - rødstuen i mørkerød blomstertapet. Dagligstuen, og flere andre stuer, ble oppvarmet med kakkelovner med ovnsplater fra Bærums verk. Huset var forsynt med en kjeller, der de blant annet oppbevarte frukt om vinteren. Hansteen hadde også prøvd å la hakke ut en iskjeller, men måtte oppgi det da arbeidsfolkene støtte på en vannåre.

De store guttene hadde et romslig barnekammer med dør inn til pikekammeret. Det var en glassrute med gardin mellom barneværelset og spisestuen. Conradine og den avholdte, danske husholdersken Grethe, sov i samme seng, hvilket var vanlig skikk. De to eldste guttene delte en uttrekksseng. Minstebroren lå sammen med foreldrene i sovekammeret. Fru Hansteen oppbevarte verdifulle husholdningsartikler i et lite skap der, bak himmelsengen. Her hadde hun kaffe, te og sukker, som ble forsvarlig innlåst med egen nøkkel som husfruen eller husholdersken passet på. Sølvtoyet og teserviset hadde sin plass i et stort veggskap med dobbeltdør i samme rom. Fra soveværelset førte en dør ut til kjøkkenet, med spiskammer vegg i vegg. Tollinspektøren hadde anbrakt et kikkhull med luke for, i døren fra soverommet til kjøkkenet. Dette hadde en utgangsdør til gården. En grandtante, Birgitte Green, kalt "faster Green", enke etter presten Johannes Green i Aker, disponerte to rom mot porten. Etter hennes død, losjerte en annen presteenke der.

Familiens klaver sto trolig i rødstuen. Bytollkassereren spilte fløyte. Den var laget av buksbom og Christopher arvet den. Da han kom på latinskolen, fikk han sin egen lille fiolin, tilpasset hans små hender. Det ble holdt barneball i Hansteengården. De minste barna, deriblant Christopher, fikk bare se på. Conradine og Henrik Albert hadde gått sammen på danseskole. Hun fikk også harpeundervisning. Familien spaserte ofte på festningsvollene og gikk til gudstjeneste i slottskirken på Akershus.

Barna og tollkassereren elsket å leke gjemsel. De gjemte seg opp på skap, i mørke kroker, under senger og til og med inni farens tykke, blå silkeslåpbrok! Voksne og barn spilte gnav og lottospill. De store underholdt seg dessuten med kortspill som l'hombre og perial. Når faren kom hjem om kvelden fra tollboden, full av nyheter og gode historier, fortalte han straks alt til moren. Så snart barna hørte ham komme, løp de ut i gården for å møte ham, kysset hans hender - en vanlig skikk - og hoppet av glede. Begge foreldrene leste fransk; moren talte og skrev godt, faren kunne en del uttrykk. Barna merket seg forskjellen. Hun hadde større kunnskaper, han bedre forstand, mente de.

Tollkassereren lot óg bygge et pent hus ute i Gamlebyen nær Ladegården. Han kjøpte to hager, og fru Hansteen bestemte at de skulle plante mange nye frukttrær. Om høsten gikk faren og barna til et eget kammer hvor de lagret den deilige frukten. Så banket de forventningsfullt på døren: Epler og pærer, lukk opp! Vi har et ærend til dere! Om barna var beskjedne og ikke tok for mye i første omgang, fikk de forsyne seg flere ganger.

Kunst ble siden et interessefelt for både Conradine og Christopher. Men barndommen bød på få muligheter fordi byen manglet institusjoner som kunstsoler og akademier. Illustrerte bøker var én måte å orientere seg på. Ved det fornemme privatteatret, Det dramatiske Selskab i Grændsehagen, var det anledning til å se profesjonelt malte dekorasjoner og baktepper, og muligheter for å høre mye om europeisk kunst og kultur. Teatret lot barn og tjenestefolk få billetter til generalprøvene, så det var ikke bare de voksne som nøt godt av stykkene, som ble oppført på både fransk, tysk og dansk-norsk. Også latinskoleguttene fikk fribilletter til teatret.

Og tross alt fantes det en del bilder i hjemmet; noen var innkjøpt på auksjon. På veggene i leiligheten hang flere oljemalerier - familiebilder - miniatyrer og mange kobberstikk. Dette vet vi fra Conradines erindringer. Et spesielt vakkert kobberstikk hang i dagligstuen - motivet var Orfeus som henter Evridike tilbake fra dødsriket. Hansteen eide flere portretter av kjente personer som stattholderne Detlev Wibe (Vibe) (1670-1731) og Jakop Benzon (1688-1775),

av astronomen Tycho Brahe (1546-1601) og en som Conradine kaller Johan Drachenberg. Muligvis dreier det seg om den legendariske Christian Jacobsen Drakenberg (1626-1772), som hadde ført et eventyrlig sjømannsliv og som folk trodde ble 150 år gammel.

Conradine nevner også stemningsfulle oljeminiatyre med natt-motiv der virkningen og skinnet av brennende lys vekket tilskuerens oppmerksomhet. Et maleri i soveværelset hadde mer pikant subjett - en munk som tuktet en nonne med ris. Et par andre bilder forestilte en fransk offiser som ble raket av en kvinnelig barber - og en polsk dame som øvde seg i dansetrinn. Et portrett av en bondekone hadde tollkassereren kjøpt billig, og auksjonarius hadde spøkefullt kalt damen for "Dronning Margrethe".

Drengestue og bryggerhus hørte til første etasje. Et vedskur lå i gården mellom trappen opp til annen etasje og gårdsporten. Hver lørdag ble det skåret brød i skiver og delt ut til de fattige, som ventet på gården. Kurven med havrebrødet hang i kjøkkenet, og foreldrene passet på at ikke betlerne - tiggerne - gikk tomhendt bort. Fru Hansteen la også annen mat, eller undertøy og avlagte klær i kurven.

Lørdag var ellers badedag. Da fikk barna med morens hjelp også vasket håret. Christopher var liksom faren redd for edderkopper, som huset hadde flere av. Conradine derimot, tok dem i hånden og klemte dem istykker! Søster og bror var begge ekstra glad i kjøttmat, og hadde stor appetitt. Eldstebroren Henrik Albert likte best sjømat - kreps og østers. Conradine husket pudding og frukt med stor glede, for ikke å snakke om sjokolade, vaniljekrem, kaker og syltetøy. Men lutefisk kunne hun ikke greie. Til jul bakte de peppernøtter og småbrød, og julaften sto risengrynsgrot og stek på menyen.

Niels Treschow kom stadig på besøk i Øvre Slottsgate etter at han var blitt rektor på latinskolen. Og Hansteens dro på gjensitt hos Treschows på skolen eller på gården Sinsen. Hans barnetekke og interesse for barn gjorde straks inntrykk på Hansteenbarna. Treschow leste latin med storebror Henrik Albert, og da var også Conradine med, som en oppmerksom tilhører. Etter tollkassererens død fikk Treschow stor betydning som farsfigur og smaksdommer for Christopher og Conradine. Treschows bakgrunn i et herrnhutermiljø gjorde ham tidlig opptatt av pedagogiske spørsmål. Han la vekt på både dannelse og utdanning, og mente at foreldre burde ta ansvar for barnas opplæring frem til ca. 10 års alder. Privat undervisning ville styrke barnas selvutvikling. Han var motstander av skolens prylestraff og betraktet barnet som et fra opprinnelsen godt vesen. - Christopher husket godt da Treschow kom hjem til dem og lekte med ham i gården. For moro tok de brytertak og Treschow falt - angivelig for lille Christophers styrke. Til Conradine bemerket broren muntert at "Jeg hadde dog allerede den Gang nogen Tvivl om Faldet var forarsaget af min Overmagt". Og hun på sin side ble like hjemme på latinskolen som i farens gård. Hun kom også på ball og fikk danse med de pene latinskoleguttene, eller besøkte Treschow og hans to døtre når han spilte klaver og sang for dem.

Dødsfall i familien

Hvordan reagerte familien da faren ble syk og til sist døde i sitt hjem? Tapet av faren ble et traume for dem alle. Conradine har beskrevet morens fortvilelse, den trofaste husholderskens sorg, brødrenes angst og uro, og sin egen livslange tapsfølelse. Men Conradine hadde likevel mange gode minner og begivenheter å se tilbake på, og en sjelden evne til å formidle det i ettertid. Hun fikk oppleve år med velstand og trygghet, og kjente varmen fra foreldrenes gode

samliv. Christopher ble preget av nedgangstidene etter farens død, da gutten bare var åtte år. Han skriver siden: "Du hadde en glæderiig, blomsterstrøet Barndom; min var tør og mager." Men han forsikrer at ungdommen, da han kom ut i verden, ble en særs lykkelig, utviklende og interessant tid.

Faren ble syk i januar og døde i mars 1792. Året før hadde han hatt rosen i bena og led av koldfeber. Han kom seg, men ble igjen syk. Legen, den tyskfødte dr. Schminke, sa det hadde utviklet seg til vatersott og forordnet mosjon - vedsaging i gården. Først lå faren i en seng oppe på sitt kontor og barna besøkte ham stadig. Den syke ble etter hvert klar over hvilken vei det bar. Han hadde selv skrevet opp hvordan han ville ha ordnet begravelsen og alt hva dertil hørte, og hvilke kostnader det ville medføre.

Hansteen fikk en sort kiste med blanke skruer. Lokket hadde en blikkplate med innskrift. Der sto blant annet: "Mand, Fader, Ven og Borger. Savnet af Hustru, fem Børn, Venner og Stat; hvis Ønsker han forekom, hvis Fordringer han opfyldte med Godhed, Venlighed, Orden og Retskaffenhed..." En bibel ble lagt på venstre side ved den dodes hode for å holde ansiktet oppe. De eldste sønnene Henrik Albert og Christopher sto ved kisten i sorte sørgekapper. Conradine bar trolig sort drakt, slik hun tidligere hadde gjort da grandtanten døde. Christopher har røpet i brev til Conradine hvordan han lenge strevde med tunge minner. Eldstebroren hadde grått, men ikke han, for han trodde det var en skam å gråte. Det het at fremmede ikke skulle se at barn gråt, og at snille barn ikke gjorde sånt. Kisten ble satt på en likvogn, og de pårørende kjørte etter i flere vogner til graven.

Etter begravelsen spiste de middag - sagosuppe og rypestek. Eldstesønnen gråt i ett og orket ikke spise. Christopher spiste, men rørte ved armen hans og sa trøstende: "Spiis Du, kanskje varer det længe inden vi faae saa god Mad igjen."

Da Hansteens ikke lenger etter forsørgeren også mistet sin tro husholderske Grethe, tok de det svært tungt. Nest etter foreldrene var det ingen som hadde stått barna mer nær enn hun. Conradine, 12 år gammel, var med og stelte liket, og felte mange vedmodstærer, skriver hun. Christopher hadde aldri sett en død så nær, og det gikk dypt inn på ham. Nå var familien installert i et lite, dårlig hus i Nedre Slottsgate. Også begge bestemødrene, som Hansteen hadde forsørget, var flyttet inn til dem. Men fru Hansteen ga Grethe en gravferd nesten like staselig som tollkassereren hadde fått. Det hadde hun lovet i gode dager, og hun holdt ord i onde.

Moren var mørk og energisk, spebygd og liten. Hun eide en sterk sjel, kan vi lese hos datteren Conradine. Fru Hansteen elsket bøker og lesning. Etter mannens død innså hustruen at dyptgripende endringer måtte til - hun måtte selge såvel gården i Øvre Slottsgate som huset og hagene i Gamlebyen. Innbo og løsøre gikk på auksjon. Tanken på å bosette seg ute i Gamlebyen hadde streifet henne. Men fordi guttene daglig måtte inn til skolen, og veiene var sølete og ufremkommelige høst og vår, slo hun snart det fra seg.

Skoleliv

Hva med barnas pedagoger og undervisning? I Christophers tilfelle ble skolegangen i ulike faser mye av en negativ erfaring, med stadig pryl og brutalitet fra medelever og lærere. Oppdragelsen i hjemmet var lite merket av straff. Men den gikk ikke uten korporlig refselse av og til, der ørefiker og ris forekom. Noen ganger brukte moren tamp; barna kalte den

"Tallak" - fire snodde snorer av seigt okselær. - Conradines læretid i hjemmet, som eneste, motiverte elev hos en elskverdig, kultivert fransklærer, ble derimot en svært positiv opplevelse.

De første skoletimene fikk Christopher hos en gammel "læremor" Bruun i en tregård i annen etasje i Tollbodgaten. Han skriver til Conradine på sin lune måte: "Formodentlig skulde jeg der lære at stave; eller hovedsagelig blev didsendt, for at man kunde blive af med mig i Hjemmet, hvilket sædvanlig er Hensigten med Smaabørns første Skolegang." Han kan ha vært seks-syv år gammel. Skildringen av lærerinnen som eldet og uflidd tyder ikke på hengivenhet, men røper heller ikke vonde minner. Formodentlig varte denne skolegangen kort tid.

Neste skolefase var hos en lærer Petersen som bodde på en liten enetasjes hybel nedenfor Kirkebakken (ved domkirken). Denne læreren var faktisk avholdt. Barna leste i ABC og lærte litt katekismus. Dette var det som gjerne het "puggeskole". Hvor lenge han gikk der, er ukjent. Barna gråt da Petersen ble klokker på landet og flyttet fra byen. Skolegangen var den tid ikke obligatorisk. Det gjaldt bare for konfirmasjonsundervisningen.

Tredje trinn i undervisningen ble et opphold hos lærer Beck i Kirkegaten. Også dette var en puggeskole. Der gikk Christopher og eldstebroren Henrik Albert sammen. Men Beck var ofte en fordrucken eller sovende lærer. Han brukte tamp på guttene - et flettet tau som hang på stolen hans. Den verste straffen syntes likevel barna det var å måtte stå oppstilt som skiltvakt timevis ute på trappen med en av lærerens gamle parykker på hodet og en ildtang som gevær. Da storebroren en gang ble dømt til en slik avstraffelse, opponerte han, og klaget til sin far. Hansteen oppsøkte læreren, krevde slike metoder avskaffet og oppnådde at Beck ga seg. Muligvis førte dette til at guttene byttet skole.

Neste skoleetappe var hos en lærer Thorius Westergaard. Ifølge Christopher Hansteen en "dansk tyrann". Læreren bodde vis à vis domkirken i en liten bindingsverks gård. Han var tykk, uappetittlig, alkoholisert og brutal. Her rådet den pedagogiske prylemetoden som ofte ble brukt på gutter. Ris og slag skulle innprente disiplin og pugg. Christopher beretter at de her hadde piker i klassen, og læreren dengte dem også, men i et annet rom. Barna måtte lære Pontoppidans store forklaring utenat. Læreren slo straks om de ikke kunne det på rams, eller begikk den minste lille forseelse. Større synder ble straffet med skolerett: pisking tre dager på rad med ris lagt i saltlake. Den arme gutten (piker nevnes ikke) ble lagt over en krakk, to større gutter holdt bena hans, læreren grep fatt i luggen, og slo. Christopher ble en gang behandlet slik. Da skrev hans mor et indignert brev og protesterte, men læreren følte seg i sin rett og ga bare et grovt svar. Noen utsikt til mer meningsfull skolegang eller huslærer hadde barna neppe etter farens død. Forholdene på puggeskolene kan også generelt ha vært meget slette.

Barna brukte små skrivetavler i timene, kanskje laget av skifer. De hadde med seg skolemat - smørbrød pakket i papir - som de hadde i lommen. Noen hadde drikke med seg - de større sågar en ølfalske. Fjærpennene de senere skrev med, spisset de selv eller fikk hjelp av læreren.

Etter dette kom Christopher på latinskolen - Christiania Katedralskole - ni år gammel. Familie og venner bebreidet fru Hansteen for å sende sønnene dit. Tenkte hun på å la dem studere? Med sine fattige midler burde hun heller la dem bli håndverkssvenner eller sende

dem til sjøs! Men moren visste hvor dårlig og hardt svenner ble behandlet, og fulgte sitt eget hode. Hun tok imot losjerende og hadde latinskolegutter i kosten. Slik greide hun å få guttene frem. De ulike småskolene hadde vært privatskoler som krevde betaling. På latinskolen var undervisningen gratis. Elevene fikk stipend, og det var ikke bare de rike eller velhavendes sønner som den tid kunne gå der. Christianias katedralskole hadde den gang en fremsynt, barnevennlig rektor som var fru Hansteens fetter - Niels Treschow. Christopher gikk på denne skolen fra 1793-1802.

Treshows vennskap og innflytelse, og et nyhumanistisk skolekonsept, kunne likevel ikke forhindre en prylebasert undervisning og mobbende medelever. Hør hva Christopher skriver: "I Latinskolen bleve vi Smaae ogsaa ofte bankede af Mesterlectianerne, som kalte os Plebs (Pøbel), blot for Moerskab, uden at vi havde givet den ringeste Anledning." Han slutter sin skolehistorikk med følgende konklusjon: "I de Tider var det ikke godt, at være Barn..."

Det var dårlig bevendt med lærerstaben for de yngste latinskoleguttene, sier Christopher Hansteen. Elevene begynte første året med timer i geografi og historie uten å ha kart som kunne belyse emnene. Dessuten latinsk grammatikk og tekster. Neste to år fikk de gresk grammatikk, noe hebraisk og mye latin, både poesi og prosa - som Horats og Cicero. Dårlige lærere produserte dårlige elever. Selv formulerer han det slik: "Man kunne... den tid bli student nesten uten å kunne skrive og regne."

Etter fire års latinskole fikk Christopher grov skjenn og en ørefik for sin latinske stil samt håndskrift. Læreren, Herman Amberg (1754-1837), lurte på om gutten hadde dyppet en flue i blekkhuset og latt den krype over papiret? Skjønt Christopher holdt på at han ikke greide å skrive bedre, gjorde han seg ekstra flid neste gang, og fikk såmen ros. Håndskriften later til å ha vært en blanding av latinsk og gotisk hos flere elever. Amberg var en lærer med musikk- og teaterinteresser. En kunnskapsrik, bra mann som også besøkte familien privat, skriver Christopher. Dessverre var læreren også fryktelig hissig. Amberg kløp, slo med knyttet hånd, ga ørefiker, eller brukte en trekile fra skolebordet på guttene.

Elever fra de lavere klassene var stadig utsatt for pryl og angrep fra de eldre. Tonen var rå i dette skolelandskapet, og orden ofte fraværende. Spetakkel og grove streker fulgte undervisningen. Rektor og konrektor fikk likevel sjelden høre om slike tilstander. Flere elever mislyktes innen systemet eller gikk ut uten eksamen. En som tok artium, men ikke fortsatte studiene, het Lars Roverud (1777-1850). Han ble siden en anerkjent musikkpedagog i Christiania. Da han var skolegutt, svermet han ikke så lite for frøken Conradine Hansteen!

Kirketjenesten elevene var pålagt å gjøre, stjal også tid og krefter fra skolearbeidet. Guttene skulle synge, be bønner og delta både i selve kirken og ved begravelser på ulike kirkegårder. Et stort pluss for Christopher ble musikkundervisningen ved kantor Isak Andreas Flinteberg (1735-1813). Elevene medvirket i kantater under høymessen. De fikk ordentlig sangundervisning og mange musikkopplevelser. Christopher lærte til sin glede å spille fiolin hos Flinteberg. - Da storebroren Henrik Albert døde, deltok hele latinskolen i begravelsen, mintes Conradine. De største elevene bar kisten, alle de mindre fulgte til graven.

"Onkel Treschow" som Hansteenbarna kalte ham, reformerte hele undervisningen på latinskolen. Han hadde tiltrådt som rektor i 1789. I året 1800 innførte han en inndeling med fire klasser og ansatte velkvalifiserte lærere med vitenskapelige studier bak seg. I stedet for å dra til København for å ta eksamen artium, kunne guttene avlegge prøven hjemme i

Christiania. Ordningen opphørte få år etter, men Christopher var blant dem som nøt godt av den og som profiterte på Treschows reformer. Guttens siste to skoleår ble en stimulerende læretid og en kunnskapsrik etappe. "Det var ligsom om jeg vaagnede af en lang Døs", skriver han. Kanskje var han nå også helsemessig i bedring, for det later ikke til at den plagsomme sovesyken fulgte den voksne mannen. Imidlertid taler han i senere år både om svære konsentrasjonsvansker og tungsindige perioder. Hans eldste barn, datteren Thora, ser ut til å ha arvet noe av søvnanfallene.

Det var skoleårene fra 1800-1802, særlig hos lærer Søren Rasmussen (1768-1850), som ga ham ekstra lyst på matematikken og fysikken. Hos Treschow leste han bl.a. Tacitus, hos Georg Sverdrup (1770-1850) historie og geografi, hos Jacob Rosted (1750-1833) - Plutark og Homer. Reallærer Rasmussen la stoffet frem med et fint, klart foredrag, og må ha blitt noe av et forbilde. Siden ble Christopher Hansteen selv kjent for å være en universitetslærer med et ubetinget klart og greit foredrag og en egen evne til å forklare og gi gode eksempler.

Hos Fredrik Rode (Rohde) lærte hans kull hebraisk og teologi, hos Martin Richard Flor (1722-1820) naturhistorie. Disse lærerne var betydelige fagpersoner. Treschow, Rasmussen og Sverdrup ble senere universitetsprofessorer, og Flor ble universitetslektor i botanikk. Amberg og Rohde ble rektorer.

Christiania katedralskole hadde til Christophers tid tilhold i Dronningens gate 15, i kvartalet der Hovedpostkontoret siden ble oppført. Skolen fikk egen bygning i 1719, men huset var eldre, og ble ombygget til formålet. Et tilbygg kom i 1798-1800. En søyleport ble reist til Dronningens gate, og auditorium og bibliotek fikk plass i en ny fløy. Dette auditoriet ga etter 1814 rom til Stortinget, og ble stortingssal. Siden ble huset revet, men salen bevart og auditoriet gjenreist på Folkemuseet.

I tillegg til brev og minner, finnes det flere bygninger, kvartaler og annet der vi kan gå i vesle Christopher Hansteens fotspor. Enten vi oppsøker Akershus, Kvadraturen, Gamlebyen eller drar til øyene i indre fjord, vet vi at han har ferdes her. Og gjelder det hans senere liv, kan vi bese vårt gamle universitet i sentrum eller ta en runde på Observatoriet. Men det er et annet, stort kapittel og en annen, voksen manns historie.

© Astrid Lorenz 2004

Kilder:

Conradine Dunker: "Gamle Dage. Erindringer og Tidsbilleder." (Chra. 1871. Illustrert utg. Kra. 1909.)

Christopher Hansteen: "Til Fots til Bergen Anno 1821. Av Christopher Hansteens Erindringer." (Oslo 1959)

Christopher Hansteens arkiv. Brevs. nr. 561. NBO

Litteratur:

Einar Høigård: "Oslo katedralskoles historie" (Oslo 1942)

Astrid Lorenz: "Conradine Dunker. En velsignelse for sin krets", i "Historie" 1997, nr. 3.

Astrid Lorenz: "Christopher Hansteen - et familieportrett", i "Nytt norsk tidsskrift" 2003, nr. 2.

"The New Encyclopædia Britannica", vol. 8, s. 514 (London 1993)